



روش شناسی عقاید دینی

حمیدرضا شاکرین

کتابشناسی پژوهشی

■ عنوان تحقیق: روش شناسی عقاید دینی

■ پژوهشگر: حکمت و دین پژوهی

■ گروه علمی: منطق فهم دین

■ محقق: حمیدرضا شاکرین

■ ارزیابان علمی: رمضان علی تبار فیروزجائی و محمدعلی اردستانی

■ موضوع اصلی: منطق فهم دین

■ موضوع فرعی: منطق فهم عقاید دینی

شابک: 964-250-688-1

www.ketab.ir



روش شناسی عقاید دینی

حمیدرضا شاکرین

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۴

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۲۲۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ و صحافی: هنگام

سرشناسه: شاکرین، حمیدرضا، ۱۳۳۸-.

عنوان و نام پدیدآور: روش شناسی عقاید دینی / حمیدرضا شاکرین.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۳۲۲ ص.

شابک: ۷ - ۳۱۶ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: عقاید دینی.

موضوع: دین - فلسفه.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۲۹ ش/۳/ ۷۵ BT

رده بندی دیویی: ۲۳۰

شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۷۰۷۲۰

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

پیشگفتار.....	۱۳
مقدمه و کلیات.....	۱۷
الف) تبیین مسئله.....	۱۷
ب) اهداف و ضرورت تحقیق.....	۱۸
ج) سؤالات تحقیق.....	۱۸
۱- ج. مسئله اصلی.....	۱۸
۲- ج. سؤال‌های فرعی تحقیق.....	۱۸
د) فرضیه یا فرضیه‌های تحقیق.....	۱۹
ه) فرضیه‌های رقیب.....	۲۰
و) پیشینه تحقیق.....	۲۰
ز) روش تحقیق.....	۲۱
ح) نوآوری‌های تحقیق.....	۲۱
ط) نقدهای موجود در تحقیق.....	۲۲
ی) چکیده تحقیق.....	۲۲
فصل اول: مفاهیم	۲۵
مبحث یکم: دین.....	۲۵
گفتار اول: معنای لغوی.....	۲۵
گفتار دوم: معنای اصطلاحی.....	۲۷
گفتار سوم: گونه‌شناسی مفهوم دین.....	۳۱
الف) مفاهیم ماهوی یا معقولات اولی.....	۳۲
ب) مفاهیم منطقی یا معقولات ثانیة منطقی.....	۳۳

- ۳۳..... (ج) مفاهیم فلسفی یا معقولات ثانیه فلسفی
- ۳۴..... (د) مفاهیم اعتباری
- ۳۵..... گفتار چهارم: کاربرد دین در قرآن و سنت
- ۳۶..... گفتار پنجم: دین در نگاه اندیشمندان مسلمان
- ۳۷..... مبحث دوم: اعتقاد
- ۳۷..... گفتار اول: معنای لغوی
- ۳۸..... گفتار دوم: معنای اصطلاحی
- ۳۹..... گفتار سوم: عقاید دینی
- ۴۰..... مبحث سوم: ایمان
- ۴۲..... مبحث چهارم: علم
- ۴۲..... گفتار اول: علم
- ۴۴..... گفتار دوم: گونه‌شناسی علم
- ۴۵..... مبحث پنجم: معرفت
- ۴۶..... گفتار اول: معنای لغوی
- ۴۶..... گفتار دوم: کاربرد اصطلاحی
- ۴۷..... مبحث ششم: یقین و اطمینان
- ۴۷..... گفتار اول: معنای لغوی
- ۴۸..... گفتار دوم: یقین در فلسفه و منطق
- ۵۱..... گفتار سوم: گونه‌شناسی یقین
- ۵۱..... الف) یقین بمعنی الخاص (یقین منطقی)
- ۵۲..... ب) یقین بمعنی الخاص (یقین موضوعی)
- ۵۴..... ج) یقین بمعنی العام
- ۵۴..... د) یقین بمعنی الاعمال (یقین روان‌شناختی)
- ۵۴..... گفتار چهارم: نسبت گونه‌های یقین
- ۵۵..... گفتار پنجم: مراتب یقین در قرآن
- ۵۵..... الف) علم‌الیقین
- ۵۶..... ب) عین‌الیقین
- ۵۶..... ج) حق‌الیقین
- ۵۷..... گفتار ششم: یقین در عرفان
- ۵۷..... گفتار هفتم: اطمینان

۵۷.....	مبحث هفتم: حجت
۵۸.....	گفتار اول: حجیت منطقی
۵۸.....	گفتار دوم: حجیت اصولی
۶۱.....	فصل دوم: ماهیت عقاید دینی و برونادهای روش شناختی آن
۶۳.....	مبحث اول: ملاک دینی بودن عقیده
۶۴.....	مبحث دوم: گونه‌شناسی عقاید دینی و برونداد روش شناختی آن
۶۵.....	گفتار اول: به اعتبار مفاد قضیه
۶۵.....	گفتار سوم: به اعتبار خاستگاه
۶۶.....	گفتار سوم: به اعتبار سیر قضیه
۶۶.....	گفتار چهارم: به اعتبار جایگاه
۶۷.....	گفتار پنجم: به اعتبار درجه معرفت
۶۷.....	گفتار ششم: به اعتبار موضوع
۶۸.....	گفتار هفتم: به اعتبار لزوم معرفت و تدین
۷۲.....	گفتار هشتم: به اعتبار گستره شمول
۷۳.....	گفتار نهم: به اعتبار موضوعیت و طریقت
۷۵.....	گفتار دهم: به اعتبار اجمال و تفصیل
۷۶.....	گفتار یازدهم: برونداد روش شناختی گونه‌ها و عقاید
۷۷.....	مبحث سوم: ویژگی‌های اساسی عقاید دینی
۷۷.....	گفتار اول: جایگاه و کارکرد عقاید دینی
۷۷.....	الف) ساخت جهان‌بینی و معنای زندگی
۷۸.....	ب) ارزش ذاتی
۷۹.....	ج) متعلق ایمان
۷۹.....	د) مبناسازی
۸۱.....	ه) معناشناسی
۸۱.....	۱. به اعتبار نوع کارکرد
۸۳.....	۲. به اعتبار گستره کارکرد
۸۴.....	و) ضمانت بخشی درون‌خیز دیگر حوزه‌ها
۸۴.....	ز) بنیاد سعادت جاودانی
۸۵.....	ح) کارکردهای روان‌شناختی
۸۵.....	گفتار دوم: برونداد روش شناختی جایگاه و کارکرد عقاید دینی

- مبحث چهارم: مؤلفه‌های عقاید دینی ۸۶
- گفتار اول: عقیده و ایمان ۸۶
- گفتار دوم: عقیده و عقدالقلب ۹۰
- الف) دوگانه‌انگاری ۹۰
- ب) یگانه‌انگاری ۹۳
- گفتار سوم: عقیده و علم و یقین ۹۵
- بررسی ۹۶
- گفتار چهارم: عقیده و اختیار ۹۸
- اختیارگرایی ۹۸
- ب) اختیارگریزی ۹۸
- گفتار پنجم: عقیده و تعبد ۹۹
- مبحث پنجم: گذر از عقاید دینی ۱۰۰
- مبحث ششم: ضرورت جست‌وجوی اعتقادی ۱۰۱
- گفتار اول: اثبات ضرورت ۱۰۱
- گفتار دوم: موارد وجوب اعتقاد ۱۰۳
- مبحث هفتم: عقاید و دیگر معارف دینی ۱۰۷
- گفتار اول: عقاید و معارف علمی ۱۰۷
- الف) وجه اشتراک ۱۰۸
- ب) وجه افتراق ۱۰۸
- گفتار دوم: عقاید و آموزه‌های تاریخی ۱۱۲
- الف) وجه اشتراک ۱۱۲
- ب) وجه افتراق ۱۱۲
- گفتار سوم: برونداد روش‌شناختی تفاوت عقاید و تاریخ دینی ۱۱۳
- گفتار چهارم: عقاید و تعالیم فقهی ۱۱۴
- الف) تفاوت موضوعی ۱۱۴
- ب) تفاوت به لحاظ جعل‌پذیری ۱۱۵
- ج) تفاوت زبان‌شناختی ۱۱۶
- د) تفاوت در جایگاه ۱۱۸
- ه) نسبت زیربنا و روبنا ۱۱۸
- و) هدف و کارکرد ۱۱۹

- (ز) تراحم‌ناپذیری ۱۱۹
 (ح) بدیل‌ناپذیری ۱۲۰
 (ط) مسئله ثبات و تغییر ۱۲۴
 گفتار پنجم: برونداد روش‌شناختی تفاوت عقاید و تعالیم فقهی ۱۲۹
 گفتار ششم: عقاید و آموزه‌های اخلاقی ۱۳۱
 مبحث هشتم: برونادهای روش‌شناختی ماهیت عقاید دینی ۱۳۱
 چک فصل ۱۳۳
 فصل سوم: زبان‌شناسی عقاید دینی و برونادهای روش‌شناختی آن ۱۳۷
 مبحث اول: مفاهیم اعتقادی ۱۳۷
 مبحث دوم: معناداری گزاره‌های اعتقادی و برونادهای روش‌شناختی آن ۱۳۹
 گفتار اول: دیدگاه معنا‌ریز ۱۳۹
 (الف) نظریه تسویب معنایی ۱۴۰
 (ب) تحقیق‌پذیری تجربی معنای آن ۱۴۱
 (ج) نظریه ابطال‌پذیری ۱۴۵
 گفتار دوم: برونداد روش‌شناختی دیدگاه معنا‌ریز ۱۵۲
 مبحث سوم: معناگرایی ناشناختاری و برونادهای روش‌شناختی آن ۱۵۲
 گفتار اول: نظریه بازی‌های زبانی ۱۵۴
 گفتار دوم: برونادهای روش‌شناختی نظریه بازی‌های زبانی ۱۶۲
 گفتار سوم: رویکردهای کارکردگرایانه ۱۶۲
 (الف) زبان انشایی ۱۶۲
 (ب) انگاره ابراز احساسات و برونادهای روش‌شناختی آن ۱۶۳
 (ج) نمادانگاری و برونادهای روش‌شناختی آن ۱۶۶
 (د) نمادانگاری احساسی، انشائی ۱۷۰
 (ه) اسطوره‌انگاری و برونادهای روش‌شناختی آن ۱۷۱
 (و) انگاره شعائری ۱۸۲
 گفتار چهارم: برونادهای روش‌شناختی رویکردهای کارکردگرایانه ۱۸۳
 (الف) برونداد احساسات‌گرایی ۱۸۳
 (ب) برونداد ناشناختارنگاری نمادین ۱۸۴
 (ج) برونداد اسطوره‌انگاری ۱۸۴
 (د) برونداد انگاره شعائری ۱۸۴

۱۸۵.....	مبحث چهارم: معناگرایی شناختاری و برون داده‌های روش شناختی آن
۱۸۶.....	گفتار اول: زبان شناختاری اسطوره‌ای هیک
۱۸۶.....	گفتار دوم: زبان تصویری وات
۱۸۷.....	گفتار سوم: زبان تمثیلی آکویناس
۱۸۸.....	الف) نقد اشتراک لفظی
۱۸۹.....	ب) نقد اشتراک معنوی
۱۹۰.....	ج) انگاره تمثیل
۱۹۱.....	۱. تمثیل اسنادی
۱۹۴.....	۲. تمثیل تناسبی
۱۹۶.....	گفتار چهارم: زبان پیراسته آلتون
۱۹۸.....	گفتار پنجم: سلب‌انگاری
۲۰۱.....	گفتار ششم: زبان حقایق اندیشمندان مسلمان
۲۰۴.....	گفتار هفتم: برون داده‌های روش شناختی معناگرایی شناختاری
۲۰۴.....	الف) برون داد زبان اسامی
۲۰۵.....	ب) برون داد زبان تصویری
۲۰۵.....	ج) برون داد زبان تمثیلی
۲۰۵.....	۱. برون داد تمثیل اسنادی
۲۰۶.....	۲. برون داد تمثیل تناسبی
۲۰۷.....	د) برون داد زبان پیراسته آلتون
۲۰۸.....	ه) برون داد سلب‌انگاری
۲۰۸.....	و) برون داد زبان حقیقی
۲۱۰.....	چکیده فصل
۲۱۵.....	فصل چهارم: معرفت‌شناسی عقاید دینی
۲۱۶.....	مبحث اول: دیدگاه‌های معرفت‌گرای و برون داده‌های روش شناختی آن
۲۱۶.....	گفتار اول: تقدم حس بر عقل
۲۱۸.....	گفتار دوم: پوزیتیویسم منطقی و ابطال‌گرایی
۲۱۸.....	گفتار سوم: پدیدارگرایی کانت
۲۲۰.....	گفتار چهارم: ایمان‌گرایی
۲۲۱.....	الف) ایمان‌گرایی خردگرای
۲۲۳.....	ب) ایمان‌گرایی خردستیز

- گفتار پنجم: برون دادهای روش شناختی ۲۲۴
- مبحث دوم: دیدگاه معرفت‌گرا و برون دادهای روش شناختی آن ۲۲۵
- گفتار اول: مبنای معرفت‌شناختی اندیشمندان مسلمان ۲۲۵
- گفتار دوم: منابع معرفت اعتقادی ۲۲۹
- الف) حس ۲۲۹
- ب) عقل ۲۲۹
- ج) وحی ۲۳۰
- د) نقل ۲۳۱
- ه) شهود ۲۳۱
- گفتار سوم: برون دادهای روش شناختی منابع معرفت اعتقادی ۲۳۲
- گفتار چهارم: موانع معرفت اعتقادی و برون داد روش شناختی آن ۲۳۳
- الف) حس‌گرایی و آشنایی ۲۳۳
- ب) حس‌گرایی معرفت‌شناختی ۲۳۴
- ج) موانع اخلاقی ۲۳۴
- گفتار پنجم: برون داد روش شناختی موانع معرفت ۲۳۶
- مبحث سوم: معرفت مطلوب در عقاید ۲۳۶
- گفتار اول: دلایل ظن‌بستگی ۲۴۱
- الف) دلایل قرآنی ۲۴۲
- ب) دلایل روایی ۲۴۵
- ج) سیره عقلی ۲۴۷
- گفتار دوم: برون داد روش شناختی ظن‌بستگی ۲۴۷
- گفتار سوم: دلایل لزوم علم ۲۴۸
- الف) دلایل عقلی ۲۴۸
۱. علم مقتضای عقیده ۲۴۸
۲. عقیده بنیاد دین‌داری ۲۵۰
- ب) دلایل قرآنی ۲۵۰
- ج) دلایل روایی ۲۵۳
- گفتار چهارم: برون داد روش شناختی لزوم علم ۲۵۴
- دیدگاه مختار ۲۵۶
- گفتار پنجم: مرتبه علم لازم در عقاید و برون داد روش شناختی آن ۲۵۶

۲۵۷.....	الف) دیدگاه مختار.....
۲۶۳.....	ب) برونداد روش‌شناختی.....
۲۶۳.....	مبحث چهارم: تحقیق‌پذیری و معیار صدق معارف اعتقادی.....
۲۶۳.....	گفتار اول: تحقیق‌ناپذیری.....
۲۶۴.....	گفتار دوم: تحقیق‌پذیری.....
۲۶۴.....	الف) عقاید خردبنیاد.....
۲۶۵.....	ب) عقاید شریعت‌بنیاد.....
۲۶۶.....	ج) عقاید چندبنیادی.....
۲۶۷.....	مبحث پنجم: تحقیق‌پذیری معرفت‌شهودی.....
۲۶۸.....	گفتار اول: اثبات مشهود برای مشاهده‌گر.....
۲۷۰.....	گفتار دوم: اثبات مشهود برای غیرمشاهده‌گر.....
۲۷۱.....	مبحث ششم: اثبات و تحقق عقاید دینی و برونداد روش‌شناختی آن.....
۲۷۱.....	گفتار اول: چگونگی اثبات عقاید دینی.....
۲۷۳.....	گفتار دوم: برونداد روش‌شناسی اثبات عقاید دینی.....
۲۷۴.....	مبحث هفتم: تغییرپذیرانگاری عقاید مذهبی و روش‌شناختی آن.....
۲۷۴.....	گفتار اول: انگاره قبض و بسط تئوریک شریعت و تغییرپذیری عقاید.....
۲۷۵.....	گفتار دوم: برونداد روش‌شناختی تغییرپذیری عقاید دینی.....
۲۷۷.....	چکیده فصل.....
۲۸۳.....	خاتمه و نتیجه‌گیری.....
۲۹۱.....	کتابنامه.....
۳۰۵.....	فهرست آیات.....
۳۱۱.....	فهرست روایات.....
۳۱۳.....	نمایه.....

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به‌ویژه تعالیم متعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مترقی و نجات‌بخش آدمی، در عرصه حیات انسان عاصـه ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیانی و ارزش‌های اسلامی از سویی سبب پیدای و خودباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم‌ستیزی در آنان شد و از دیگر سو، سست‌پایگی مسلک‌ها و مکاتب بشری و نظام‌های مبتنی بر آنها را نمایان‌تر کرد.

ضرورت تحقیقات دقیق و منسجم، اندیشه‌پروری، نوآوری در زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظام‌های اجتماعی ملت بر آن، پرداخت علمی و روزآمد به جریان‌های فکری، به فراخور شرایط کنونی، ضرورت این رستنیز عظیم و آسیب‌شناسی فرهنگ ملی و باورهای رایج دینی بر کسی پوشیده نیست و بر این اساس و به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دین، زدودن پیرایه‌های موهوم و موهن از ساحت قدسی دین، تبیین هویت فرهنگی و صیانت از آن و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهادهای علمی - پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی محض و کارآمد واجب به نظر می‌رسد.

بر این اساس، «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان نهاد علمی - فکری حسب الامر و براساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب،

آیت‌الله العظمی خامنه‌ای (مدّ ظلّه‌العالی) و با تلاش فراوان آیت‌الله علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، مشتمل بر شش گروه علمی با عنوان‌های «عرفت‌شناسی»، «مطالعات قرآن و حدیث»، «فلسفه»، «کلام»، «عرفان اسلامی» و «منطق فهم دین»، در جهت تحقق اهداف ذیل فعالیت می‌کند:

۱. بازپژوهی و بازبینی حکمت و کلام و معارف اسلامی؛
 ۲. تبیین و ساماندهی فلسفه، مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
 ۳. ایجاد بستر مناسب برای تعالی، تربیتی و بالندگی اندیشه دینی؛
 ۴. پاسخ به شبهات القائلین در فقه و عقاید و کلام اسلامی؛
 ۵. نقد مکاتب و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیرساخت‌های اندیشه دینی.
- برای تحقق اهداف فوق، هر یک از گروه‌ها پس از تهیه عنوان‌های مطالعاتی اساسی، اولویت‌بندی و تهیه پیش‌طرح و تصویب آن در شورای علمی گروه، آن را به اعضای هیئت علمی خود یا محققان عرصه دین‌پژوهی، واگذار می‌کنند. سپس با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تأیید نهایی، برای دسترسی به دانش پژوهان حوزه دین‌پژوهی، آن را به چاپ و نشر می‌رسانند.

روش‌شناسی و منطق فهم و اکتشاف دین، از جمله مسائل مهم دین‌پژوهی است که گروه منطق فهم دین، عهده‌دار این رسالت مهم است. هدف از آن، شناسایی میراثی است که در طول تاریخ به وسیله عالمان و اندیشمندان مسلمان در راستای روش فهم دین یا منطق اکتشاف گزاره‌ها و آموزه‌های دینی در حوزه‌های گوناگون پدید آمده است؛ به عبارت دیگر، اهداف اصلی این گروه را به شرح ذیل می‌توان برشمرد:

- پیگیری و توسعه تحقیق کلیدی مبانی و منطق اکتشاف دین و تصنیف روشگان‌های تخصصی آن؛

- تحلیل، آسیب‌شناسی، نقد و نوسازی میراث غنی و قویم اسلامی در ساحت روش‌شناسی تفهم و تحقق دین؛

- مطالعه و نقد مبانی و آرای جدید و معاصر در زمینه روش‌شناسی فهم دین، به‌ویژه نظریه‌های حوزه‌های هرمنوتیک، معناشناسی، نشانه‌شناسی، زبان‌شناسی و دانش‌های مشابه و اصطیاد دستاوردهای معتبر و مقبول این علوم برای به‌برداری در دین‌پژوهی.

- مطالعه تطبیقی و مقارن علوم و آرای مطرح در قلمرو منطق تفهم و تحقق دین و پاسخ‌گویی به شبهات.

به منظور دستیابی به اهداف یادشده، گروه منطق فهم دین تحقیق «روش‌شناسی عقاید دینی» را در شورای علمی گروه تصویب کرد. پژوهش حاضر براساس فرایند پژوهشی، روش‌شناسی و در راستای اهداف پژوهشکده به قلم محقق ارجمند جناب حجت‌الاسلام المسلمین حمیدرضا شاکرین در گروه منطق فهم دین تدوین و منتشر می‌شود. از ویسندۀ محترم اثر حاضر تا کنون کتب «مبانی و پیش‌انگاره‌های فهم دین»، «اثبات وجود خدا در نقدی بر شبهات جان هاسپرز»، «سکولاریسم ج ۱ و ۲»، «معاد در اندیشه شهید مطهری» و... در پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی به چاپ رسیده است.

کتاب حاضر که موضوع اصلی آن «مسائل منطق فهم دین» است، در چهار فصل و یک خاتمه به شرح زیر بیکربندی شده است. فصل اول عنوان کلیات را بر پیشانی دارد. فصل دوم با عنوان ماهیت عقاید دینی شروع می‌شود. فصل سوم عهده‌دار زبان‌شناسی عقاید دینی است. فصل چهارم معرفت‌شناسی عقاید دینی را پی می‌گیرد. خاتمه نیز بار جمع‌بندی نهایی تحقیق را به دوش می‌کشد و سرانجام پیشنهادهایی برای برداشتن گام‌های پسین به جامعه علمی تقدیم می‌کند.

بر خود لازم می‌دانیم از محقق گرانمایه که با تلاش‌های مجدانه و سعه صدر

در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند و از شورای علمی گروه منطق فهم دین و ارزیابان محترم اثر، حجج اسلام آقایان محمدعلی اردستانی و رمضان علی تبار که با نکته‌سنجی‌های خود بر غنای علمی اثر افزودند، سپاسگزاری کنیم. همچنین، از سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع آن را برعهده دارد، تشکر می‌کنیم. منتظر پیشنهادهای و انتقادهای بازنده فرهیختگان و صاحب‌نظران هستیم.

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی

گروه منطق فهم دین